

УДК 336.77

СУЧАСНІ МЕТОДИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ КРЕДИТІВ, НАДАНИХ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

Ганна Тимофіївна КАРЧЕВА

д.е.н., доцент, завідувач кафедри економіка та управління Інститут банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи»

Олена Олександрівна ЛАПКО

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, ДВНЗ «Університет банківської справи»

Світлана Володимирівна ЗАПОРОЖЕЦЬ

к.е.н., доцент кафедри банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»

E-mail: zaporozhets11svitlana@ukr.net

Анотація. У статті досліджено діючі методичні підходи до реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті; охарактеризовано фактори, які впливають на особливості впровадження методів реструктуризації в сучасних умовах розвитку ринку банківських послуг; обґрунтовано оптимізаційні критерії реалізації заходів реструктуризації з урахуванням інтересів учасників кредитних відносин.

Аннотация. В статье исследованы действующие методологические подходы к реструктуризации кредитов, предоставленных в иностранной валюте; охарактеризованы факторы, которые влияют на особенности внедрения методов реструктуризации в современных условиях развития рынка банковских услуг; обоснованы оптимизационные критерии реализации мероприятий реструктуризации с учетом интересов участников кредитных отношений.

Ключові слова: *кредит, іпотечний кредит, кредитні відносини, методи реструктуризації, валютний курс, валютний ризик, меморандум.*

Ключевые слова: *кредит, ипотечный кредит, кредитные отношения, методы реструктуризации, валютный курс, валютный риск, меморандум.*

Постановка проблеми. Дестабілізація валютного курсу і, як наслідок, знецінення національної валюти спричинила різке зниження рівня кредитоспроможності позичальників та нарощення обсягів проблемної заборгованості банків, номінованої в іноземній валюті. В період кризи значно зросла кількість позичальників, рівень кредитоспроможності яких погіршився, а стан обслуговування кредитного боргу набув ознак проблемного характеру. Аналіз показників діяльності банківських установ на ринку свідчить про наявність достатньо посиленої їх кредитної позиції щодо участі в економічних відносинах, які виникли внаслідок надання кредитів в іноземній валюті. Особливого загострення така концентрована кредитна політика банків набула в результаті стрімкого розвитку ринку іпотечно-го кредитування в період з 2006 року по 2008 рік. За умови відсутності будь-яких обмежень, встановлених Національним банком України, станом на 01.01.2009 року іпотечними кредиторами було

сформовано 80,8 % портфеля іпотечних кредитів, наданих в іноземній валюті [1]. Така ситуація, що склалася на фінансовому ринку, зумовлює необхідність пошуку шляхів вирішення проблем стабілізації банківської системи шляхом впровадження методів реструктуризації на умовах оптимального забезпечення інтересів усіх учасників кредитного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реструктуризації кредитної заборгованості банків знайшли своє наукове обґрунтування в працях багатьох вітчизняних авторів, зокрема, О. І. Барановського, Г. І. Жигайло, В. І. Міщенко та ін. Однак, сучасні динамічні зміни в організації запровадження методів реструктуризації в умовах співпраці України з Міжнародним валютним фондом вимагають додаткового осмислення та обґрунтування ефективних шляхів реалізації інструментів послаблення наслідків зміни валютного курсу для вітчизняних учасників ринку кредитних відносин.

Метою дослідження є уточнення теоретико-методичних засад організації процесу реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті, та обґрунтування шляхів оптимізації його запровадження в сучасних умовах розвитку ринку банківських послуг.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Активний розвиток ринку валютного кредитування в Україні призвів до погіршення фінансового стану банківських установ через знецінення національної валюти та виникнення високої частки прострочених кредитів. З метою подолання негативних наслідків досить важливою є необхідність розробки ефективних методів їх усунення, націлених на врахування інтересів багатьох учасників кредитних відносин.

Серед причин домінування частки кредитів, наданих банками в іноземній валюті, варто виділити дві основні. Перша – це посилення попиту на такого виду кредити з боку позичальників, зважаючи на прагнення останніх скористатися економією на обслуговуванні кредитної заборгованості завдяки перевищенню процентних ставок у національній валюті над ставками у іноземній валюті. Друга причина – це активізація діяльності банків, які формують монопольну кредитну позицію на ринку іпотечного кредитування з використанням послаблених методів управління валютним ризиком. Досить вагомий вплив на ситуацію справили саме банківські установи, посилюючи пропозицію на ринку іпотечного кредитування, зважаючи на високий рівень доходності такого виду діяльності. Важливим, з точки зору виникнення проблем, пов'язаних з низьким рівнем якості кредитного портфелю банків, є послаблення методів управління кредитним ризиком шляхом застосування недосконалої системи

його оцінки в період підготовчого етапу кредитного процесу при реалізації банком заходів щодо прийняття рішення про доцільність надання кредитних коштів. Стосовно посилюючих причин виникнення проблемної ситуації на кредитному ринку в сучасних умовах його розвитку, то головною є несприятлива зміна обмінного курсу використаних під час кредитування валют та ускладнення або унеможливлення їх трансферту.

Щодо посилюючих факторів, які вплинули на сучасні проблеми діяльності банківських установ на кредитному ринку, варто відмітити також відсутність своєчасного реагування шляхом обмеження та регулювання високоризикової ситуації, яка протягом декількох років формувалася на вітчизняному кредитному ринку, з боку Національного банку України. Негативні наслідки реалізації такої, досить агресивної кредитної політики на умовах використання іноземної валюти, обов'язково повинні бути враховані центральним банком країни під час реалізації теоретико-методичних засад забезпечення стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи. Роль Національного банку України щодо вирішення проблем, пов'язаних з обслуговуванням кредитів, наданих в іноземній валюті, полягає у системній координації та забезпеченні створення ефективного нормативно-інституційного майданчика для функціонування учасників кредитних відносин.

Найбільшу кількість кредитів, наданих в іноземній валюті, становлять іпотечні кредити. Наявність зазначених взаємовигідних умов для функціонування суб'єктів ринку іпотечного кредитування зумовили процес досить стрімкого нарощення показників його розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Склад та структура кредитного портфелю банків, сформованого шляхом надання кредитів фізичним особам, в розрізі іпотечного кредитування

Найменування показника	Станом на 1.01.2011	Станом на 1.01.2012	Станом на 1.01.2013	Станом на 1.01.2014	Станом на 1.01.2015	Станом на 1.03.2015
1. Кредити, надані банками фізичним особам, млн. грн.	209538	201224	187629	193529	211215	281190
2. Іпотечні кредити, надані фізичним особам, млн. грн.	110725	97431	63158	56270	72156	110466
2.1. Приріст іпотечних кредитів, наданих фізичним особам, %	-	88,0	64,8	89,1	128,2	153,1
2.2. Частка іпотечних кредитів в кредитах, наданих фізичним особам, %	52,8	48,4	33,7	29,1	34,2	39,2

Таблиця 1(продовження)

3. Іпотечні кредити, надані фізичним особам в дол. США, млн. грн.	87817	72008	40445	35691	53331	90139
3.1. Приріст іпотечних кредитів, наданих фізичним особам в дол. США, %	-	82,0	56,2	88,2	149,4	169,0
3.2. Частка іпотечних кредитів, наданих в дол. США в портфелі іпотечних кредитів, %	79,3	73,9	64,0	63,4	73,9	81,6

Джерело: створено на основі [1]

Дані табл. 1 свідчать про формування хвилеподібної динаміки показників розвитку ринку іпотечного кредитування як вагової частини кредитів в структурі кредитного портфелю банків. Так, у 2011 році сформовано найвищий рівень частки іпотечних кредитів, наданих фізичним особам (88,0 %). Станом на 1.01.2013 року частка іпотечних кредитів, наданих в іноземній валюті, скоротилася до 64,8 % внаслідок впровадження регуляторних обмежень Національного банку України щодо формування банками кредитного портфелю в іноземній валюті і, відповідно, різкого скорочення кредитної позиції банківських установ в аналізованому напрямку діяльності з огляду на високий рівень її валютного ризику. Проте, станом на 1.01.2014 року спостерігається нарощення суми наданих фізичним особам

іпотечних кредитів, сформоване завдяки зростанню офіційного курсу гривні, встановленого Національним банком України до доларів США (рис. 1). Саме несприятлива зміна курсу долара США цілком вплинула на зміну обсягів іпотечно-го банківського кредитування, зважаючи на те, що їх частка в портфелі іпотечних кредитів є найбільшою. Так, станом на 1.01.2011 року їх частина в портфелі іпотечних кредитів становила 79,3 % та зберегла свою домінуючу позицію до 1.03.2015 року на рівні 81,6 %. Структурна перевага іпотечних кредитів, наданих банками в іноземній валюті, що зберігається внаслідок впровадження Національним банком України обмежувальних заходів, пояснюється переоцінкою суми кредитів, наданих в іноземній валюті, за курсом національної валюти.

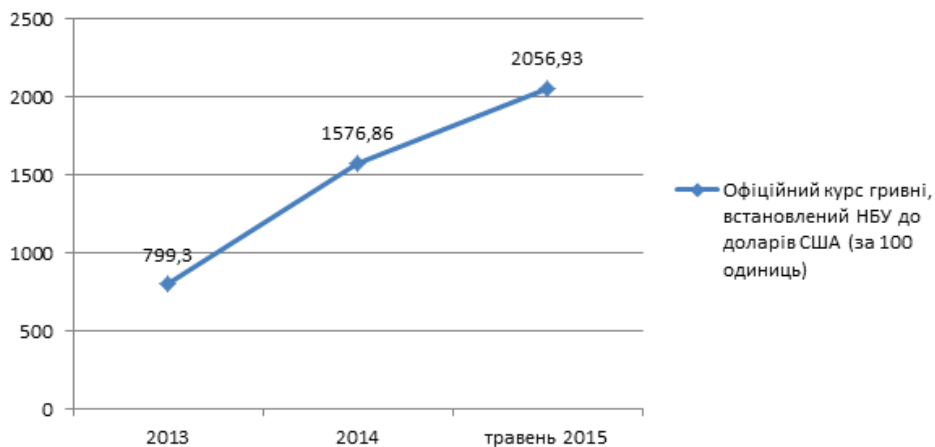

Рис. 1. Зміна офіційного курсу гривні, встановленого НБУ до доларів США, за 100 одиниць

Джерело: створено на основі [2]

Одним із найпоширеніших заходів, використовуваних банківськими установами при загостренні проблем, пов'язаних зі зростанням частки прострочених кредитів, наданих в іноземній

валюті, є формування підвищених сум резервів та використання методів реструктуризації для таких видів кредитів.

Реструктуризація – зміна істотних умов за первісним договором шляхом укладання додаткової угоди з боржником у зв'язку з фінансовими труднощами боржника та необхідністю створення сприятливих умов для виконання ним зобов'язань за активом. Розрізняють декілька сценаріїв діяльності кредитора при роботі з кредитною заборгованістю [3, с. 12]. Реалізація заходів банку під час реструктуризації може здійснюватися шляхом: зміни процентної ставки за кредит; повного або часткового скасування нарахованих і несплачених позичальником фінансових санкцій (штрафу, пені, неустойки) за несвоєчасне внесення платежів за кредитною заборгованістю; зміни параметрів графіка погашення кредитної заборгованості (строків і сум погашення основного боргу, сплати процентних платежів та комісійної винагороди); зміни розміру комісійної винагороди [4].

Серед зазначених методів реструктуризації найбільш популярними можна виділити запровадження кредитних канікул та трансформацію деяких параметрів діючих кредитних угод. Зважаючи на те, що діяльність банківських установ в період кризи та в посткризовий період розвитку фінансового ринку передбачає наявність гострої проблеми щодо підтримки належного рівня ліквідності та формування стійкої ресурсної бази, інструменти та методи, яких вимагає процес реструктуризації кредитної заборгованості, потребують змін формату реалізації з урахуванням передумов їх запровадження.

Варто також відмітити, що банківська практика не передбачає застосування єдиних нормативних підходів до організації процесу реструктуризації кредитної заборгованості, запроваджених в примусовому порядку. Тому, досить логічним в окремих випадках є втручання Національного банку України в процес формування параметрів реструктуризації кредитної заборгованості з метою регулювання рівня фінансової стійкості банків та захисту інтересів їх вкладників та кредиторів. Так, за участю Національного банку України було розроблено та впроваджено меморандум щодо врегулювання питання реструктуризації кредитів, наданих фізичним особам в іноземній валюті.

Законодавчу передумову впровадження положень меморандуму було створено шляхом

прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України» [5]. Задекларовані зміни передбачають процес звільнення від оподаткування податком на доходи фізичних осіб прибутки позичальників, які виникають у разі прощення кредитором частини боргу. Зокрема, скасовано 22 % податку з доходу фізичних осіб у разі прощення частини кредиту, наданого в іноземній валюті, під час переведення його в гривню.

Меморандум – це декларація про готовність виконати умови, під якими поставлено підпис [6]. Прийняття остаточного взаємообумовленого рішення щодо формату здійснення процесу реструктуризації кредитної заборгованості за результатами проведених переговорів між кредитором та позичальником передбачає добровільний характер та не вимагає примусової конвертації кредитів, наданих в іноземній валюті, у гривневі. Меморандум щодо врегулювання питання реструктуризації споживчих кредитів, наданих в іноземній валюті, передбачає реалізацію основних його положень щодо організації діяльності на кредитному ринку тих банківських установ, які мають найбільшу частку кредитів, наданих фізичним особам в іноземній валюті, і передбачає реструктуризацію іпотечних кредитів в іноземній валюті, залишок за основною частиною яких не перевищує 2,5 млн грн.

Положення меморандуму про реструктуризацію валютних кредитів передбачають необхідність впровадження конкретних заходів щодо вирішення проблем, викликаних посиленою кредитною позицією, вираженою в іноземній валюті, на умовах відсутності посилення ризику втрат для вкладників, не передбачають застосування механізму залучення бюджетних коштів та сприяють досягненню домовленості між усіма зацікавленими учасниками [2]. Проведення процедури реструктуризації передбачає використання страхових резервів банків, створених під такий вид активу, що пояснює відсутність ризику для їх кредиторів та вкладників.

Характеристика основних діючих положень впровадженого меморандуму свідчить про їх цілком комплексну спрямованість на захист інтересів позичальників та забезпечення підтримки достатнього рівня їх кредитоспроможності (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика діючих положень меморандуму щодо врегулювання питання реструктуризації кредитів, наданих фізичним особам в іноземній валюті

№ п/п	Характеристика передбачених заходів впливу в контексті задекларованого положення	Цільові ознаки впровадження
1	Переведення суми заборгованості за кредитами, наданими в іноземній валюті, у гривню за курсом, встановленим на день реструктуризації	Забезпечення оптимального рівня відповідності параметрів обслуговування позичальником кредитної заборгованості критеріям офіційно сформованого первинного джерела виконання кредитного зобов'язання
2	Анулювання банком частини реструктуризованого кредиту, визначеної пропорційно до суми виконаного позичальником кредитного зобов'язання	Зниження рівня кредитного навантаження позичальника
3	Встановлення фіксованої процентної ставки для реструктуризованої суми кредиту на рівні, не вищому, ніж зазначено в кредитному договорі упродовж трьох років з моменту реструктуризації	Підтримка належного рівня кредитоспроможності позичальника
4	Реструктуризація іпотечних кредитів в іноземній валюті відповідно до встановлених сум заборгованості за офіційним курсом гривні до іноземної валюти, установленим Національним банком України, станом на 01.01.2014 року	Оптимізація параметрів обслуговування позичальником кредитної заборгованості з урахуванням особливостей формування доходу як джерела її погашення
5	Визнання кредитором безнадійною і такою, що підлягає списанню, неустойку (штраф, пеню), яка виникла внаслідок неналежного виконання позичальником кредитного зобов'язання	Підвищення рівня якості обслуговування кредитного боргу позичальником в сумі, визначеній на момент підписання кредитного договору
6	Перехід від анuitетного формату обслуговування позичальником кредитного боргу до диференційного за ініціативи останнього	Зменшення суми нарахованих та належних до сплати процентних платежів за кредитом
7	Обмеження відповідальності позичальника за договором кредиту, наданого в іноземній валюті, вартістю предмета застави	Забезпечення належного рівня фінансової спроможності позичальника виконати кредитне зобов'язання за рахунок реалізаційної вартості предмета застави
8	Заборона відступлення права вимоги факторинговим установам за договором кредиту, наданого в іноземній валюті, без попередньої пропозиції погашення заборгованості позичальником за ціною відступлення права вимоги	Забезпечення належного виконання кредитного зобов'язання позичальником на умовах збереження прав власності на предмет застави
9	Створення Спеціальної комісії при Національному банку України з дотримання положень меморандуму	Забезпечення контролю за виконанням положень меморандуму щодо врегулювання питання реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті

Джерело: систематизовано на основі [6, 7]

Процес реструктуризації виникає виключно з ініціативи позичальника за фактом письмового звернення останнього. Згода кредитора також передбачає письмову форму подання. До участі в такого виду відносинах долучається комісія при Громадській раді, головним призначенням якої є забезпечення належного рівня прозорості під час прийняття кредитором рішення про умови реструктуризації. Громадська рада при Націо-

нальному банку України є постійно діючим колегіальним консультативно-дорадчим органом, утвореним з метою налагодження ефективної взаємодії Національного банку України з громадськістю для забезпечення стабільності банківської системи, захисту прав та інтересів споживачів банківських послуг та надання Громадською радою пропозицій щодо вдосконалення законодавства України в цій сфері. До складу Громад-

ської ради входять представники громадських організацій, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, банківських асоціацій та об'єднань [6].

Меморандум підписано групою учасників ринку банківських послуг. Серед них: ПАТ «УПБ», ПАТ «Альфа-Банк Україна», ПАТ «КБ «Надра», ПАТ «Банк Михайлівський», ПАТ «ПриватБанк», ПАТ «БАНК «ГРАНТ», ПАТ «Реґіон-банк», АТ «Дельта Банк», ПУАТ «ФІДО БАНК», ПАТ «Платинум Банк», ПАТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК» [2]. Інші банківські установи, які займають активну кредитну позицію, сформовану в іноземній валюті, мають можливість згодом приєднатися до числа учасників – виконавців положень меморандуму.

Впроваджені норми реструктуризації передбачають врахування такого поняття, як «соціальне житло». «Соціальне житло» - це квартира до 60 кв. м або житловий будинок до 120 кв. м. За наявності таких критеріїв предмета застави, банки беруть на себе зобов'язання після конвертації кредиту з іноземної валюти в гривню списати 50 % цього кредиту. Для іпотечних кредитів, наданих на придбання житла більшої площі після конвертації банки пропонують списати не менше 25 % кредиту [7].

Відповідно до норм чинного законодавства Національний банк України тимчасово уникає застосування санкцій для банків – учасників ринку іпотечних відносин унаслідок порушення економічних нормативів у результаті проведення реструктуризації валютних кредитів або анулювання частини кредитної заборгованості. Також додаткові уточнення та зміни запроваджено щодо організації процесу подальшої класифікації таких іпотечних кредитів та обліку [2]. Основною метою діяльності Національного банку України щодо послаблення регульованого тиску на кредиторів – учасників ринку іпотечного кредитування є стимулювання максимальному впровадженню положень меморандуму в практику їх подальшої діяльності. Адже діючі методи реструктуризації, задекларовані в положеннях меморандуму, носять лише рекомендаційний характер.

Додаткові обмеження повноважень кредитора передбачає Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті». Згідно положень цього документу відсутньою є можливість примусового звернення стягнення на нерухоме майно, яке вважається предметом застави, якщо таке майно виступає як забезпечення зобов'язань громадянина України за спожив-

чими кредитами, наданими йому кредитними установами - резидентами України в іноземній валюті, та за умови, що: таке нерухоме житлове майно використовується як місце постійного проживання позичальника. Також не може бути примусово стягнуте інше майно, яке відповідно до законодавства або кредитного договору підлягає стягненню з позичальника. Кредитор не може уступити (продати, передати) заборгованість або борг, на користь іншої особи [8].

Діючі положення мораторію щодо звернення стягнення на нерухоме майно, яке слугує предметом забезпечення кредитного зобов'язання фізичних осіб, є, на нашу думку, досить ефективним нормативним заходом, здатним тимчасово стабілізувати негативні настрої серед учасників кредитних угод та забезпечити зниження фінансового навантаження на позичальника.

Серед основних позитивних наслідків ухвали рішення про впровадження механізму реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті, є: мінімізація негативного впливу девальвації національної валюти, оптимізація рівня довіри населення до банківських установ, послаблення компенсаційного тиску на державний бюджет. Крім позитивних наслідків впровадження очевидними є також і негативні, серед яких: взяття банківськими установами зобов'язання на покриття значних втрат, пов'язаних з дією кредитних угод, номінованих в іноземній валюті; створення суперечливих умов щодо обслуговування договірних домовленостей з Міжнародним валютним фондом.

Проблеми оптимізації механізму реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті, мають вагомий вплив на багатьох учасників, задіяних в такого виду економічних відносинах. Вони є надзвичайно актуальними для: банківських установ – кредиторів, органів державної влади, позичальників та вкладників. Також вони опосередковано стосуються всіх платників податків як потенційних суб'єктів участі при запровадженні компенсаційного механізму на умовах використання коштів державного бюджету.

Висновки. Процес реструктуризації кредитів є реальним дієвим механізмом відновлення оптимального рівня кредитоспроможності позичальників та підтримки належного рівня якості кредитного портфелю банків, тому вимагає розробки упорядкованих процедур та єдиних вимог до організаційних засад його впровадження. Він повинен проводитися на системній основі за єдиними правилами та розповсюджуватися на всі

банківські установи. Раціонально збалансований механізм реструктуризації кредитів, наданих в іноземній валюті, повинен забезпечити формування взаємоузгодженого підходу до реалізації соціальноорієнтованої політики держави, спрямованої на розвиток банківської системи України. При цьому діючі програми підтримки позичальників державними гарантіями мають бути обмеженими і ефективно спрямованими з ура-

хуванням адекватної оцінки передумов їх впровадження. Методи реструктуризації кредитної заборгованості, сформованої в іноземній валюті, повинні забезпечити уникнення надмірних витрат та зловживань з боку задіяних учасників та використовуватися лише у відповідності до жорстких критеріїв, встановлених, в тому числі, вимогами міжнародної співпраці.

Список використаних джерел:

1. Кредити, надані депозитними корпораціями [Електронний ресурс]: Бюлетень Національного банку України. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17600932>.

2. Показники валютного ринку [Електронний ресурс]: Національний банк України. — Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=17175485.

3. Реструктуризація кредитів в умовах кризи: світовий досвід і можливості застосування в Україні [Текст] / В. Міщенко, В. Крилова, М. Ніконова // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 5. — С. 12–17.

4. Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [Електронний ресурс]: Положення. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України [Електронний ресурс]: Закон України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.

6. Роз'яснення найбільш поширених питань, які виникли щодо тексту Меморандуму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.facebook.com/NationalBankOfUkraine/posts/1567641736783326>.

7. Меморандум щодо врегулювання питання реструктуризації споживчих кредитів в іноземній валюті [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17175484>.

8. Закон України Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1304-18>.